

УДК 371.1

В.С. Гаркушевський, А.В. Смолінська
м. Вінниця, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах вимоги до змісту підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів суттєво змінюються. До вирішення цих завдань зводиться весь процес професійного навчання. Це пов'язано з визначенням сутності діяльності викладача, вчителя та навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ, учнів середніх загальноосвітніх шкіл та професійно-технічних навчальних закладів.

Освіта - частина процесу формування особистості, за допомогою якого суспільство передає знання й навички від однієї людини іншій, від покоління до покоління. Під час навчання учневі, студентові передаються певні культурні цінності, тобто процес навчання спрямований на соціалізацію особистості. Освіта має бути засобом реалізації, саморозвитку особистості. Достойна освіта формує вміння індивідуума орієнтуватися в нових обставинах і знаходити в них оперативні результати своєї діяльності. Виходячи з цього було б логічним вважати, що головним завданням освіти є розвиток інтелектуальних можливостей людини. Іншими словами, знання людини - не сума відомостей, а система культурних цінностей. Створення такої системи та відпрацювання на її базі когнітивних операцій, що забезпечать успішну діяльність у нешаблонних обставинах - основне завдання освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженням проблеми економічного виховання молоді опікуються представники різних галузей знань: філософи вивчають гносеологічний аспект економічного виховання (В. Андрущенко, В. Куценко, В. Шинкарук та ін.); економісти розглядають виховання як істотний фактор формування сучасного економічного мислення особистості (Л. Пономарьов, В. Попов, В. Чичканов та ін.); психологи вивчають проблеми економічної психології (Л. Божович, Г. Костюк, К. Платонов та ін.); педагоги досліджують зміст і методику економічної освіти й виховання учнів (А. Аменд, Р. Мачулка, А. Нісімчук, І. Носаченко, В. Мадзігон, О. Падалка, В. Розов, І. Сасова, Б. Шемякін, П. Шемякін, О. Шпак і ін.).

Водночас вивчення літературних джерел виявило, що дослідженню педагогічних аспектів економічного виховання не надається належної уваги, зокрема, підготовці студентів педагогічних вищих навчальних закладів до роботи в школі з економічного виховання учнів. У цьому розумінні мають наукове й практичне значення праці педагогів В. Абрамова, А. Ахметова, Ю. Васильєва, В. Дідуха, О. Кравчук, В. Мадзігона, А. Нісімчука, О. Падалки, І. Прокопенка, В. Розова, І. Смолюка, Л. Тимчишин, Б. Шемякіна, О. Шпака та інших, у яких розглядаються загальні питання підготовки майбутніх учителів до економічного виховання учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Мета статті. Висвітлити необхідність, сутність економічної освіти в підготовці педагогічних кадрів та розглянути зміст, особливості, мету, завдання викладання дисциплін економічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації людини в сучасному суспільстві є досить актуальною, що зумовлено входженням суспільства в інформаційну фазу свого розвитку. У цій ситуації завдання освіти полягає у розвитку готовності людини зреалізувати свій особистий і професійний потенціал за нових мінливих умов. Для досягнення цієї мети необхідно мати здатність приймати й засвоювати певні знання, формувати необхідні навички й уміння, загалом - здатність сприймати нові знання різного рівня та спрямованості, застосовувати їх у діяльності.

Економічне життя суспільства безпосередньо впливає на кожну людину, її первинні інтереси - економічні. Задоволення матеріальних потреб - перше і природне прагнення людини і суспільства.

Мета економічної освіти - розвивати підприємницькі навички у майбутніх фахівців, які стануть носіями національної та людської гідності, патріотизму, порядності, ділової культури, активними творцями, матеріальних і духовних цінностей, тобто, підготувати особистостей, які зможуть приймати ефективні рішення за допомогою економічних знань. Економічно ефективні рішення прийматимуться тоді, коли, крім знань основних понять і характеру їхнього взаємозв'язку, учні, студенти усвідомлюватимуть широкі соціальні цілі, володітимуть точними обґрунтованими методами прийняття економічних рішень. Саме цілопокладання найчастіше використовується для оцінки результатів розвитку економіки та політики уряду.

Вивчення економічних дисциплін пов'язано насамперед з перетвореннями, що відбуваються в суспільстві при переході до ринкових відносин, економізацією соціальних зв'язків, а також необхідністю формування свідомості населення з урахуванням ринкового досвіду багатьох розвинених країн світу. Особливо важливим завданням є підготовка молоді до життя та праці в умовах ринкової економіки та розуміння економічних пріоритетів суспільства, виховання економічної культури. Досягнення цієї мети можливе за необхідності формування в учнів, студентів досвіду творчої діяльності, умінь виконувати творчі завдання різноманітного рівня навченості (теоретичні, практичні, проблемні, навчальні та науково-дослідні), що є необхідною умовою одержання нових знань та інтелектуального розвитку особистості.

На сучасному етапі розвитку Україна знаходиться у стадії соціально-економічних перетворень та переходу до ринкової економіки. Ринкові перетворення потребують наукового обґрунтування й вирішення різного роду економічних проблем. Відсутність науково-обґрунтованого механізму господарювання є чи не найсерйознішим гальмом соціально-економічного розвитку в Україні. Таким чином, економічна освіта нової генерації спеціалістів, здатних виконувати складні завдання соціально-економічної трансформації управлінського суспільства у світовому просторі, є одним з головних напрямків удосконалення вищої професійної освіти. При цьому орієнтирами формування системи економічних знань мають стати особливості ментальності (склад, мислення, культура, традиції, способи праці тощо) українського фахівця: керівника, виконавця, робітника. Вирішальне значення успіху діяльності особистості мають такі чинники, як лідерство, стиль керівництва, мотивація поведінки, культура, моральність, стосунки в колективі тощо. Особливої актуальності набуває проблема єдності професійної і економічної освіти. Економічна освіта відіграє важливу роль у формуванні керівника й виконавця якісно нового рівня. Професійна діяльність будь-якого фахівця, поряд з його окремо професійними функціями, включає й управлінські функції, на які, за даними результатами наукових досліджень припадає від 20 до 80% робочого часу фахівця.

Необхідність підвищення рівня економічної освіти потребує розробки стратегії і тактики викладання економічних дисциплін на засадах національної концепції економічної освіти. В сучасних умовах, коли в старшого покоління бракує ринкового мислення, надзвичайно важливою стає освіта молоді. Основною метою економічної освіти є формування економічного мислення, а її результатом - економічно обґрунтовану практичну діяльність особистості. Але нині існують суттєві проблеми теоретичної підготовки, а також відповідно й проблеми практичної реалізації накопичених знань.

Одним із актуальних завдань нині постає визначення та наукове обґрунтування структури й змісту підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін. Предметом ґрунтовних досліджень є розв'язання дидактичних проблем змісту й структури економічної підготовки майбутніх педагогів. Одним із основних питань є дидактичний аналіз і синтез

навчального матеріалу щодо виявлення основних компонентів наукового знання. Наукові світоглядні ідеї; теорії дають ключ до розуміння основних факторів; основні закономірності і поняття диктуються логікою навчального матеріалу; факти, що становлять фундамент для узагальнень, сприяють усвідомленню наукових понять і закономірностей. Визначаючи систему знань, формуючи зміст навчального матеріалу, необхідно відбирати насамперед провідні світоглядні ідеї, теорії економічних дисциплін, що забезпечують обґрунтований підхід до розвитку й формування педагога як особистості. У визначенні змісту навчання необхідно виділяти коло основних науково-педагогічних положень і понять, опанувавши якими педагоги усвідомлено засвоюють ідеї економічних дисциплін. Включення тих чи інших понять, категорій до складу навчального матеріалу визначається логікою економічних дисциплін. У цьому ще й ураховується їхня роль і значення для формування економічних знань та вмінь. Навчальний матеріал, побудований без опори на наукові теорії, поза зв'язком з науковими закономірностями функціонування досліджуваного об'єкта чи явища виявиться теоретично недостатньо обґрунтованим, не забезпечить наступності навчання, не дозволить створити наукову основу для одержання майбутніми педагогами економічної освіти.

У процесі аналізу й синтезу змісту навчального матеріалу, системи предметних знань необхідно встановити опорний матеріал у змісті навчальної дисципліни, який був би достатнім для свідомого засвоєння економічних дисциплін. У цьому варто виходити з того положення, що теорія покликана висвітлювати факти, а факти не повинні бути простим перерахуванням об'єктів, явищ, теоретично не обґрунтованих і не пояснених. Аналіз і синтез системи знань може здійснюватись за допомогою спеціально розроблених таблиць. В таких таблицях відображається кожна тема досліджуваного навчального матеріалу і фіксуються враховані в її змісті наукові поняття, категорії, теорії і факти певної економічної дисципліни. Використовуючи дані про розвиток певної науки виявляються дубльовані чи неактуальні компоненти знань, з метою їхнього вилучення із навчального матеріалу і заміни новими науковими поняттями, фактами, теоріями, а також обґрунтовуються потреби в навчальному часі з певної теми окремої економічної дисципліни. За результатами аналізу напрацьовується якісна характеристика апробованої навчально-програмної документації, пропонуються способи її удосконалення, зокрема, оптимізація співвідношення між теоретичним і практичним матеріалом, підстави для раціонального розрахунку навчального часу, необхідного для вивчення кожної теми в залежності від її специфіки й обсягу знань. Така інформація має враховуватись у розробці підручників, навчальних посібників і навчально-методичного забезпечення. Поняттєво-аналітичний метод дозволяє визначити дидактичну роль різних груп наукових економічних понять, що є основними структурними компонентами в системі знань.

Навчальна дисципліна будується таким чином, щоб забезпечити прогнозоване утворення наукових економічних понять, встановлення їхніх взаємозв'язків, перехід від простих понять до складних і до системи цих наукових понять. Розвиток наукових економічних понять у навчальному матеріалі, що одержує відображення в логічному мисленні студентів, прийнято вважати однією з рушійних сил процесу навчання і виховання. Проведений аналіз системи наукових економічних понять вказує на їхнє особливе дидактичне значення у викладі навчального матеріалу. Виходячи з цього необхідною є відповідна класифікація наукових економічних понять. В дидактиці з загальних методологічних позицій наукові поняття диференційовано в такий спосіб: визначальні (чи основні); загально примітні, що входять до складу кількох навчальних дисциплін; спеціальні, тобто властиві лише даній навчальній дисципліні, і локальні, що містяться в одній темі.

Система науково-економічних понять потребує конкретизації та структуризації на основі визначення їхньої ролі в підготовці майбутніх педагогів з економічних дисциплін. Така система може бути представлена у вигляді наступних основних груп наукових економічних понять, зокрема: загальнонаукові економічні поняття; педагогічні (спеціальні)

економічні поняття. Вони забезпечують систематичність наукових економічних знань на основі взаємозв'язку, їхньої наступності, послідовності розкриття, а також застосування в професійній діяльності педагогів. Поняттєво-аналітичний метод визначення системи знань дозволяє встановити ступінь насиченості навчальної дисципліни теоретичними компонентами знань. У цьому необхідно сформулювати не лише опис цих знань, але й представити якісну характеристику кожної групи наукових понять і окремих понять з позиції оцінки їхньої актуальності, дієвості в розвитку знань, складності для засвоєння й застосування з цією метою визначених методів, ролі в процесі удосконалення змісту навчальної дисципліни. Поняттєво-аналітичний метод виступає продовженням і поглибленням дидактичного аналізу й синтезу навчального матеріалу.

Змістовно-комунікативний метод полягає у виявленні й конструюванні системи міжпредметних зв'язків у змісті підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін. Під системою розуміють об'єднання предметів, явищ, понять, категорій в одне ціле у визначеному логічному порядку; виявлення взаємодії компонентів системи, їхніх взаємозв'язків і взаємозалежностей. Наступність і єдність реальних дидактичних зв'язків компонентів знання усередині однієї навчальної дисципліни чи між різними навчальними дисциплінами встановлюється шляхом глибокого аналізу їхнього змісту. Реалізація міжпредметних зв'язків слугує одним із шляхів удосконалення навчального процесу. Навчально-програмна документація має відображати міжпредметні зв'язки у вигляді графічних схем, надавати певні методичні рекомендації. Поряд із графічним аналізом і реалізацією міжпредметних зв'язків, в процесі підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін застосовується математичний апарат: теорія графів і матриць. Побудова графіків, що відображають якісні й кількісні аспекти міжпредметних зв'язків за науковими поняттями, дає загальне уявлення про вплив ступеню засвоєння одних наукових економічних понять на засвоєння інших, про взаємообумовленість змісту навчального матеріалу. Найбільш ефективним способом виявлення й побудови логічних, об'єктивних взаємозв'язків у змісті навчальної дисципліни, циклу дисциплін є такий, що ґрунтується на використанні понятійних зв'язків, свідомо «вмонтованих» в навчально-програмну документацію. Далі результати узагальнюються і на підставі цього розробляються конкретні рекомендації щодо здійснення понятійних внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків у змісті і методиці викладання навчальних дисциплін. Поняттєво-аналітичний метод сприяє встановленню наявності необхідних дидактичних умов розвитку та формування наукових понять. Міжпредметні зв'язки в системі знань дозволяють здійснювати змістовно-комунікативний аналіз навчального матеріалу та навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Важливим дидактичним завданням є виявлення основних чинників, що визначають зміст підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін.

На основі теоретичного педагогічного дослідження, аналізу і синтезу виділяються основні чинники, що визначають зміст і структуру підготовки майбутніх педагогів. Зміст цієї підготовки має відображати діяльність педагогів в різноманітних сферах їхньої професійної діяльності. Серед чинників змісту фахової підготовки насамперед, необхідно відобразити ті, що суттєво впливають на зміст і структуру підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін. У цьому виділяємо мінімум чинників, що є необхідними й достатніми для визначення змісту й структури економічної підготовки. Вибір чинників залежить від особливостей діяльності педагогів. Вони мають відображати систему основних економічних якостей розвитку й формування особистості майбутніх педагогів; враховувати професійно-педагогічну діяльність педагогів інваріантну фаховій діяльності. Особливим чинником змісту й структури навчання є повнота предметної галузі фахової підготовки з економічних дисциплін. Цей чинник визначає систему економічних знань, що відповідає фаховій діяльності педагога.

Найважливішим фактором будь-якої діяльності є предмет. Тому предмет виступає головним в системі чинників, що визначають зміст і структуру фахової підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін.

У взаємовідносинах з іншими суб'єктами педагог зобов'язаний виявляти високу культуру, витриманість, тактовність. Тому істотним чинником, що впливає на якість змісту підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін, є інваріантно-особистісний чинник, необхідність і значущість якого диктується залученням до змісту підготовки блоків знань, що сприяють усебічному розвитку особистості педагога і формуванню у нього таких якостей, що не закладено в змісті предметної галузі професійної підготовки.

Серед чинників, що структурно детермінують, помітне місце посідає розвиток позитивних індивідуальних якостей педагога в сфері інтересів, здібностей і нахилів.

У проектуванні змісту підготовки майбутніх педагогів з економічних дисциплін варто враховувати фактор, що обумовлює закономірність «вертикального» і «горизонтального» розгортання навчального матеріалу відповідно до логіки й закономірностей найкращого його засвоєння.

Диференціація змісту підготовки з економічного напряму, як один із факторів, має розглядатися в єдності з професійною підготовкою, тобто за умови генералізації його структури змісту в цілому. Для цього елементи економічних понять повинні пронизувати зміст основних блоків професійно-орієнтованих навчальних дисциплін.

Професійні якості особистості педагога, необхідність формування яких детерміновано змістом і структурою підготовки, розвиваються в певну систему. З цієї причини перетинаються дії чинників, що їх детермінують. У результаті перетинів виникають нові накладення, об'єднання, взаємозв'язки окремих компонентів, що виділяються на різних підставах.

Висновки. Використання певної системи прийомів структурування та змістового наповнення навчальних дисциплін і чинників цього процесу дає можливість удосконалити підготовку майбутніх педагогів з економічних дисциплін.

Література:

1. Дорошева Н.В. Нужны ли вам такие сотрудники / Дорошева Н.В. -М.: Бизнес - школа «Интел - Синтез», 2006. – 48 с.
2. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: учеб. пособие / Друкер П.Ф.; пер. с англ. - М.: Изд. Дом «Вильямс», 2000. - 272 с.
3. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / Друкер П.; пер. з англ.. В.С. Гуля. - К.: Україна, 2004. - 319 с.
4. Розанова В.А. Психология управления: учеб.- практ. пособие / Розанова В.А.; в 2 ч. - М.: Журн. «Управление персоналом», 2002. – 456 с.

У статті розглядаються педагогічні аспекти економічного виховання як засобу реалізації та саморозвитку особистості. Висвітлюється необхідність, сутність економічної освіти в підготовці педагогічних кадрів, зміст, особливості, мета, завдання викладання дисциплін економічного спрямування.

Ключові слова: освіта, економічне мислення, теорія, факти, аналіз, синтез, поняттєво-аналітичний метод, змістовно-комунікативний метод, інтелектуальна діяльність.

В статье рассматриваются педагогические аспекты экономического воспитания как средства реализации и саморазвития личности. Освещается необходимость, сущность экономического образования в подготовке педагогических кадров, содержание, особенности, цель, задание преподавания дисциплин экономического направления.

Ключевые слова: образование, экономическое мышление, теория, факты, анализ, синтез, понятийно-аналитический метод, содержательно коммуникативный метод, интеллектуальная деятельность.

In the article the pedagogical aspects of economic education are examined as to the mean of realization and development of personality. A necessity, essence of economic education in training of pedagogical personnels, maintenance, features, purpose, task of teaching of disciplines of economic direction, lights up.

Keywords: *education, economic thought, theory, facts, analysis, synthesis, concept-analytical method, richly in content communicative method, intellectual activity.*